

CLASSIFICATIE VAN NAAMWOORDEN EN DINGEN IN HET BANTOE (1)

Thilo C. SCHADEBERG
Afrikaanse Taalkunde
Rijksuniversiteit te Leiden
Postbus 9515
2300 RA Leiden
Nederland

research interests : Bantu ; Kordofanian ; comparative
linguistics

SUMMARY

Classification of nouns and things in Bantu

Is there a semantic foundation for the system of noun classes and genders found in Bantu (and in Niger-Congo-Kordofanian) ? This question has intensely occupied many bantuists for over a century. Fundamentalist, mentalistic, and ethnosemantic approaches were used to construct explanations. The present paper reviews several such approaches, giving particular emphasis to some old and recent Dutch contributions to this field.

KEYWORDS : nominal classification, Bantu, semantics

1. INLEIDING

In den beginne schiep God den hemel en de aarde. De aarde nu was woest en ledig, en duisternis lag op den vloed, en de Geest Gods zweefde over de wateren.

En God zeide : Er zij licht ; en er was licht ... En God noemde het licht dag, en de duisternis noemde Hij nacht ... : de

eerste dag.

En God zeide : Daar zij een uitspansel in het midden der wateren, en dit make scheiding tussen wateren en wateren ... En God noemde het uitspansel hemel ... : de tweede dag.

En God zeide : Dat de wateren onder den hemel op één plaats sarnenvloeien en het droge ten voorschijn kome ... En God noemde het droge aarde, en de samengevloede wateren noemde Hij zeeën ... En God zeide : Dat de aarde jong groen voortbrenge, zaadgevend gewas, vruchtbomen ... en het was alzo ... : de derde dag .

En God maakte de beide grote lichten, het grootste licht tot heerschappij over den dag, en het kleinere licht tot heerschappij over den nacht, benevens de sterren ... : de vierde dag.

Toen schiep God de grote zeedieren en alle krioelende levende wezens, waarvan de wateren wemelen, naar hun aard, en allerlei gevleugeld gevogelte ... : de vijfde dag.

En God maakte het wild gedierte ... en het vee ... en alles wat op den aardbodem kruipt naar zijn aard ... En God zeide : Laat Ons mensen maken naar Ons beeld ... en God schiep den mens ... ; man en vrouw schiep Hij hen ... : de zesde dag.

Genesis 1.

Dit verhaal bevat een classificatie van de dingen die de mens in zijn omgeving aantreft. Er wordt bovendien duidelijk gemaakt, dat de dingen de dingen pas zijn als zij een naam hebben. Deze twee aspecten, het classificatorische en het terminologische, geven aan deze tekst een etnosemantisch karakter. Taalkundig gezien gaat het hier vrij onschuldig toe. Er is niet meer in het geding dan een ordening van een deel van de woordenschat. Het is een waarheid als een koe dat de

woordenschat van een taal precies die elementen bevat die er nodig zijn om de bijbehorende cultuur te bespreken. Verandert de cultuur dan verandert ook de woordenschat ; voor nieuwe dingen komen er nieuwe woorden bij, woorden voor dingen die verdwijnen raken in vergetelheid. Als taken, rechten, plichten en status in de maatschappij ongelijk verdeeld zijn, dan vinden wij dit ook in de woordenschat van de verschillende groepen terug. Er is echter een ander - voor mij veel boeiender - soort etnosemantiek. De classificatie van dingen wordt hierbij niet direct bij de leden van de taal- en cultuurgemeenschap opgevraagd maar aan de taal zelf ontleend. Vele talen kennen namelijk voor bepaalde woordsoorten vorm-klassen, en de hypothese ligt voor de hand dat deze vormklassen een semantische indeling representeren. Zo heeft b.v. het Duits drie vorm-klassen voor zelfstandige naamwoorden die onder andere aan het lidwoord herkenbaar zijn : der Löffel, die Gabel, das Messer. Een ander voorbeeld zijn de "zwakken" en de verschillende klassen van "sterke" werkwoorden in het Nederlands : werken / werkte / gewerkt ; bijten / beet / gebeten ; gieten / goot / gegoten ; breken / brak / gebroken ; etc.

Ik ken geen pogingen om achter de vorm-klassen van germaanse sterke werkwoorden een semantisch beginsel te ontdekken, maar de vorm-klassen van naamwoorden hebben in dit opzicht vaak op de verbeelding van taalkundigen en etnologen gewerkt.

2. SEMANTISCHE INTERPRETATIES VAN HET BANTOE KLASSENSYSTEEM

Een zeer bekend voorbeeld hiervan is het klassensysteem dat men in het Bantoe, maar ook in andere talen van de Kongo-Kordofaanse taalfamilie aantreft. Dit systeem houdt in dat elk naamwoord een affix heeft, en elke affix representeert een klasse. (Een uitzonderlijke positie nemen een aantal verwantschapstermen in die geen klassenaffix hebben). Telbare naamwoorden treden in het enkelvoud in één klasse op en in het meervoud in een andere klasse, en deze klassenparen noemen wij genera. In het Bantoe kennen wij

voornamelijk de klassen en genera zoals in TABEL I (Probantoe-reconstructies naar Meeussen 1967).

TABEL I :

Klassen	voorbeeld	
1/2	mu-ntu/ba-ntu	"mens"
3/4	mu-tí/mi-tí	"boom"
5/6	ǰ-tábi/ma-tábi	"tak"
7/8	ki-bedo/bǰ-bedo	"dij"
9/10	n-cí/n-cí	"land, grond"
11/10	du-dímǰ/n-dímǰ	"tong"
12/13	ka-pía/tu-pía	"vuur"
14/6	bu-tǰku/ma-tǰku	"nacht"
15/6	ku-bóko/ma-bóko	"arm"

Het geloof dat achter dit klassensysteem een semantische indeling schuil gaat is zeker vanaf de 19de eeuw algemeen. Toch hebben de betere taalkundigen altijd onmiddellijk toegegeven dat een overtuigende beschrijving van deze semantische grondslag buiten hun deskriptief vermogen lag. De zendeling C.H. Hahn schreef 1857 in zijn grammatica van het Herero (p. 7 ; mijn vertaling) :

"Het valt niet mee om met zekerheid aan te geven welk idee aan de classificatie van de zelfstandige naamwoorden en hun markering alsmede de afbakening hiervan ten grondslag heeft gelegen, vast staat echter dat deze niet toevallig is. Toch zal een poging hiertoe voor iedere naamwoordklasse worden ondernomen. Er bestaat klaarblijkelijk een noodzaak om door middel van de taal verschillen tussen concreet en abstract aan te geven, en om binnen de zichtbare levende en

levensloze schepping de in het oog springende onderscheidene kenmerken en tegenstellingen te doen uitkomen."(2)

Meer dan een eeuw later is van deze hoop nog maar weinig terecht gekomen. Laten we naar Pater G. Hulstaert's *Mongo grammatica* kijken, waarschijnlijk de best-gedocumenteerde beschrijving van een Bantoetaal (1965 : 57 ; mijn vertaling) :

"Veel studies zijn aan de classificatie van zelfstandige naamwoorden in het Bantoe gewijd, vooral met het doel om de semantische grondslagen ervan bloot te leggen. Er kunnen sterke argumenten vóór deze ideologische classificatie worden aangevoerd. Een samenhang tussen de in de verschillende klassen samengevatte woorden is onbetwistbaar ... Als men zich echter tot de beschrijving van het LoMongo beperkt blijkt de zaak niet zo eenvoudig als in de vergelijkende taalkunde, die zich meestal tot een gering aantal woorden beperkt. Als men duizenden naamwoorden van een taal zoals het LoNkundo classificeert komt men tot het inzicht dat de categorieën sterk vermengd zijn en dat de ideologische classificatie weliswaar duidelijk aangelegd maar geenszins volmaakt is, en dat men de classificatie naar categorieën er niet zo duidelijk afgebakend kan vinden als men dat zou wensen."

Uit dit citaat komt duidelijk naar voren dat bij de onderzoeker de wens, de verwachting en de overtuiging leven dat het klassensysteem een semantische grondslag heeft, maar er wordt tegelijk op de haast onoverkomelijke moeilijkheden gewezen om deze classificatie descriptief waar te maken.

TABEL II geeft de semantische categorieën van niet-afgeleide naamwoorden zoals Hulstaert die in de verschillende genera heeft gevonden.

TABEL II :

Klasse	a							b
	1/2	3/4	5/6	7/8	9/10	11/10	19/13	
personen	+	+	(+)	+	+	+	+	
beesten		+	+	+	+	+	+	
planten		+	+	+	+	+	+	
dingen		+	+	+	+	+	+	
lichaamsdelen		+	+	+	+	+		
meteorologische fenomenen		+						
kwaliteiten, toestanden		+	+		+	+		
andere abstracta		+		+	+	+	+	
getallen		+	+		+			
diversen		+		+	+	+	+	

a Het Mongo genus 3/4 representeert de twee Bantoe genera 3/4 en 14(/6) ; zie tabel I.

b Het Mongo genus 19/13 correspondeert met het Bantoe genus 12/13 ; zie tabel I.

Er is in deze tabel maar één klassenpaar met een duidelijke semantische inhoud te vinden : Genus 1/2 bevat (op de uitzondering 'ding, machine' na) uitsluitend personen ; toch moet onmiddellijk worden toegevoegd dat personen ook in alle andere genera voorkomen. Een uitsluitend in een genus voorkomende categorie schijnen de meteorologische fenomenen te zijn, maar dit is een moeilijk af te bakenen categorie.

Blijft de ook door Hulstaert verwoorde hoop dat de semantische classificatie in een historisch-vergelijkend perspectief wel vatbaar is. De meest vergaande samenstelling in dit opzich komt van C. Meinhof (1906, 1948) en is in TABEL III samengevat.

TABEL III

- 1/2 : de mens als zelfstandig handelend persoon

- 3/4 : levend, maar niet persoonlijk ; dus :
 - i. de mens als hij niet zelfstandig handelend maar als agent van een ander optreedt ;
 - ii. geesten en wat iets of iemand bezielt, zoals ziektes, rook, vuur, rivieren en bergen, de maan ;
 - iii. lichaamsdelen - als er geen andere gezichtspunten overheersen ;
 - iv. uit iii. afgeleide (?) abstracta ;
 - v. beesten - zo zij niet bij 9/10 worden ingedeeld ;
 - vi. planten en plantaardige producten ;

- 5/6 : basisbetekenis : enkelvoud/dualis ; hiervan afgeleid :
 - i. dingen met twee gelijke helften, speciaal geval : vruchten ;
 - ii. kl. 6 : collectieven
 - iii. kl. 5 en 6 : abstracta, speciaal geval in kl. 5 : noemvormen ;
 - iv. kl. 6 : vloeibare stoffen ;
 - v. kl. 5 : augmentatieven

- 7/8 : i. werktuigen, zeden en gebruiken ; hiervan afgeleid :
 - ii. abstracta ;

- 9/10 : i. beesten
 - ii. diversen, ook abstracta : deze zijn naar een specifiek kenmerk genoemd (het prefix n- zou zijn ontstaan uit de predicatieve index ni- 'het is een ...') ;

- 11/10 : i. kl. 11 : singulatief, d.w.z. 'één van velen' ;
ii. van i. afgeleid : augmentatieven ;
iii. van kl. 10 overgenomen abstracta ;
- 12/13 : diminutieven ;
- 14(/6) : abstracta afgeleid van zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden en van werkwoorden ;
- 15 : noemwoorden

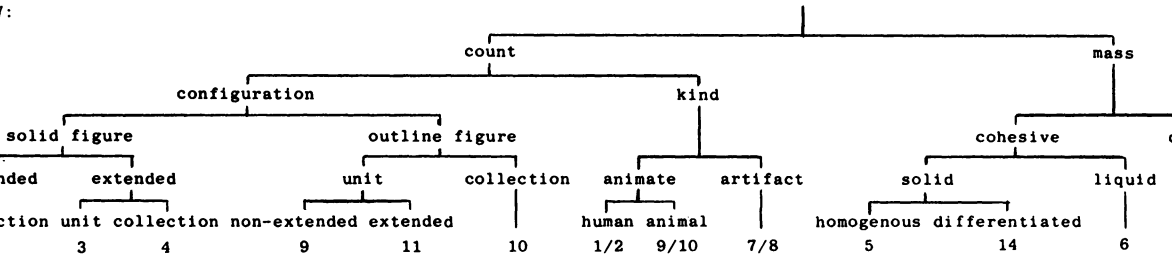
Ook in dit schema missen we de verhoopde duidelijke scheiding van semantische categorieën. Pas een veel verdergaande simplificatie leidt tot een overzichtelijke indeling zoals die b.v. Givón (1971) voorlegt :

TABEL IV :

1/2	: mensen	
3/4	: planten	
5/6	: vruchten	6 : vloeibare stoffen
7/8	: levenloos	
9/10	: beesten	
11/10	: lange dingen	
12/13	: kleine dingen	14 : massa's
15/6	: paarsgewijze lichaamsdelen	15 : noemvormen

Deze semantische classificatie is weliswaar duidelijk maar berust op een botte reductie van gegevens. Meerbelovend - hoewel niet in al zijn details overtuigend - is Meinhof's poging om achter de vaak disparate semantische groeperingen binnen een klasse een samenhang gevend kenmerk te vinden. Deze weg leidde tot het hiërarchisch gebouwde schema in TABEL V. Abstracta, d.w.z. referenten zonder ruimtelijke dimensie, blijven hier buiten beschouwing. Ik concludeer dat het Bantu klassensysteem semantische trekken vertoont die echter meestal moeilijk vatbaar zijn en weinig voorspellende waarde hebben. Dit geldt voor de hedendaagse Bantoetalen

7:

net zo goed als voor het Protobantoe, maar alleen voor niet-afgeleide naamwoorden. Ik ga hier niet in op de nominale derivatie waar het gebruik van bepaalde genera vaak wel een duidelijke betekenis heeft. Dit is vooral evident bij de zogenaamde autonome klasse, die voor de derivatie van diminutieven, augmentatieven, locatieven etc. gebruikt worden.

3. SOCIALE EN CULTURELE INTERPRETATIE

De geschetste stand van zaken heeft enkele onderzoekers er niet van weerhouden om verdergaande interpretaties aan het klassensysteem van het Bantoe te verbinden. Ik zal hier maar twee proefschriften van de Katholieke Universiteit te Nijmegen noemen, en ik begin met J. Wils' lijvig werk uit 1935 over "De nominale klassificatie in de Afrikaansche negertalen". Wils gaat er voor Afrika uit van twee soorten culturen, elk met zijn eigen complex van economische, sociale, psychologische en taalkundige kenmerken. (zie TABEL VI)

TABEL VI :

	totemistische cultuur	matriarchale cultuur
economie	jacht -	landbouw privé eigendom
maatschappij	clan nomadisch	familie sedentair
denkvorm	globaal typenzien	individualiserend
taal	de samenhang tussen de aaneengeregen woorden wordt slechts door hun volgorde bepaald.	woordsoorten ge- differentieerd ; naamvallen ; numerusdistinctie ; persoonsconjugatie.

Van deze twee culturen zal de totemistische de oudste zijn, later werd de landbouw door de vrouw uitgevonden en de matriarchale cultuur door haar opgebouwd ; de mannen wisten echter de heerschappij al spoedig weer aan zich te trekken, al dan niet met steun door de uit Azië komende veetelers. In het stelsel van de Bantoe-naamwoordklassen vindt Wils dit alles terug, behalve dat de meest recente "hamitische" golf vrijwel zonder invloed op de taal is gebleven. Als voorbeeld moge Wils' analyse van het klassensysteem van het KiRundi dienen (zie TABEL VII).

TABEL VII :

- (1) 1/2 : zeer hoog gewaardeerde zaken
 - (2) 3/4 : hoog gewaardeerde zaken
 - (3) 7/8 : gewaardeerde zaken
 - (4) 11/10 : gewone zaken
 - (5) 12/13 : de kleine zaken
-

- (6) 9/10 : de zaken waarbij de globale indruk overweegt
-

- (7) 14/(6) : de zaken waarbij het individuele exemplaar der soort langzamerhand aanschouwelijk begint te worden
 - (8) 5/6 : de zaken waarbij het individuele exemplaar der soort volop aanschouwelijk geworden is
-

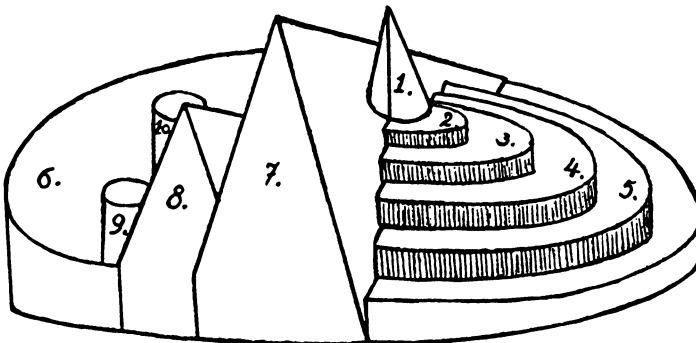
- (9) 15 : infinitivi etc.
 - (10) 16 : locale nomina etc.
-

Het "totemistisch contingent" levert genus 9/10 ; de identiteit van de nominale prefixen voor enkelvoud en meervoud alsmede de aanwezigheid van een groot aantal namen van dieren zijn het bewijs. (Voor het gemak wordt ervan afgezien dat de concorderende affixen de

numerusdistinctie = klassenverschil wel maken.) In de genera 14/6 en 5/6 wordt de numerusdistinctie "geleidelijk" doorgevoerd, te beginnen met een collectieve betekenis van klasse 6 ; dat is het werk van de matriarchale cultuur.

Klassen 15 en 16 zijn "functieklassen" zonder numerusdistinctie ; het is mij niet duidelijk geworden tot welk "contingent" zij volgens Wils behoren. Bij sommige woorden van klasse 15 is reeds een numerusdistinctie ontstaan : meervoud klasse 6. De overige genera worden bij de matriarchale cultuur ingedeeld omdat de numerusdistinctie volledig is doorgevoerd. Deze genera representeren graden van waardering. Genus 1/2 bevat uitsluitend persoonsnamen ; de kern van genus 3/4 zijn de agrarische termen ; typisch voor genus 7/8 zijn de "typerende persoonsnamen" en diernamen, waaruit de invloed van de (hamitische) Tutsi moet blijken ; genus 11/10 wordt als "gewone zaken" getypeerd en bevat dus van alles iets ; en tenslotte vinden wij in genus 12/13 diminutieven waar Wils ten onrechte een negatieve waardering aan verbindt. Voor Wils (1935 : 433) kan dit alles in een beeldje worden samengevat :

SCHEMA VIII

Een prachtig staaltje van de soliditeit van de onderbouw der matriarchale cultuurkring en haar gezond conservatief karakter ... vorme nog de nominale klassenstelsels der bantuide en der bantutalen.

Alle dingen uit de omringende wereld, groot en klein, van dichtbij en van ver, krijgen hier hun eigen index in de taal, naar de speciale graad van waardeering die de spreker daar voor over heeft en de bijzondere gesteltenis van hun aanschouwelijkheid. (Wils 1935 : 48)

De grondslag van de nominale klassificatie in de bantuide (en de bantu-) talen vormen niet wat men in het Westen het wezen of het objectieve karakter der soorten en dingen zou noemen, maar alles wat voor de beleving daarvan relevant is : de subjectieve waardeeringsgraad, de speciale vorm van aanschouwelijkheid, het synsemantische karakter van het object, de bijgedachten die het opwekt etc. Geheel de omringende wereld is naar dergelijke kenmerken tot een gesloten systeem samengevat, waaraan in de taal een even constant stelsel van nominale vormen beantwoordt : het specifieke klassenstelsel dat taal voor taal weer verschilt. (Wils 1935 : 469).

45 jaar na Wils werd in Nijmegen een soortgelijk proefschrift met succes verdedigd : "Ganda Classification : an Ethno-semantic Survey" door Hubertus Cornelis Gerardus Merkies (1980). De auteur gaat er eenvoudig van uit dat Wils gelijk heeft en dat de classificatie van naamwoorden identiek is met de culturele categorisering van de wereld. De hoofdmoot van zijn werk is een opsomming van naamwoorden ingedeeld naar klassen en onderverdeeld naar semantische categorieën. Het blijkt dat de belangrijkste categorieën, dat zijn personen, dieren, lichaamsdelen, planten, dingen, gereedschappen en abstracta over vrijwel alle genera verdeeld zijn.

(Een wat diepergaande taalkundige analyse had voor gender 1/2 de semantische inhoud PERSOON kunnen doen blijken). Cultuur-specifiek is aan deze classificatie ook volgens Merkies het waardestelsel.

De nominale classificatie is in beginsel het resultaat van een keuze gemaakt op basis van bepaalde levens- en denkgewoontes zoals die in een maatschappij heersen ... Classificatie is een mentaal bouwsel en heeft als zodanig een ander realiteitsniveau dan de objecten zelf. Zodoende is de omschrijving van de verschillende klassen gegrond op de inherente karakteristieke kenmerken van hun constituerende elementen in zoverre aan deze elementen betekenis en waarden wordt toegekend. (Merkies 1980 : 63 ; mijn vertaling).

Merkies sluit hier met instemming het boven aangehaalde citaat van Wils (1935 : 469) aan. Merkies lijkt een veel beperkter en bescheidener doel voor ogen te hebben dan Wils ; in feite staat hij veel makkelijker bloot aan kritiek. Wils kan de complexiteiten van de nominale classificatie in een bepaalde taal telkens "verklaren" als het resultaat van menging tussen weliswaar hypothetische maar zuivere archiculturen. Merkies moet op de actuele identiteit van taal en cultuur insisteren. Hij definieert classificatie als "een indeling van objecten in kleinere categorieën op basis van zowel gegeven als gestelde criteria" (p. 283). Ik neem aan dat de "gegeven criteria" van het type PERSOON, DIER, PLANT etc. zijn. Merkies blijft echter terughoudend waar het om opsomming en identificatie van "gestelde" criteria gaat.

Wils' hypothese over de ontwikkeling van het Bantoe klassenstelsel zijn aantoonbaar fout, en ook zijn cultuur-historisch perspectief lijkt vandaag de dag niet aanvaardbaar. Merkies geeft geen historische of comparatieve dimensie aan zijn onderzoek. Toch is het een feit dat min of meer hetzelfde klassenstelsel met totaal verschillende culturen kan worden verbonden, b.v. door sprekers van het Herero, het Swahili, het Libinza en het LuGanda. Dit lijkt mij op zich al voldoende om te concluderen dat wij op Merkies' vraagstelling geen bevredigend antwoord mogen verwachten.

4. IN DEN BEGINNE ...

Het betrekkelijke falen van de puur semantische analyse van het Bantoe klassensysteem roept om een verklaring. In de eerste plaats moeten wij erkennen dat het systeem weer oud is en een lange ontwikkeling achter de rug heeft waarin ook vele andere dan semantische invloeden aan het werk zijn geweest. Het systeem is geen innovatie van het Bantoe maar gaat met zekerheid terug op het Niger-Congo (het Kordofaans inclus). In zijn specifieke morfologische vormgeving is het tamelijk uniek in de wereld, maar andere soorten van nominale classificatie zijn uit alle werelddelen bekend, en Denny en Creider (1976) hebben op de semantische overeenkomsten tussen de verschillende systemen gewezen. Ik geef hun hierin gelijk, ook al vind ik dat het door hen gebruikte stelsel van kenmerken nogal veel ruimte voor intuïtieve interpretatie laat, maar dat lijkt net één van de universele overeenkomsten te zijn.

Wij mogen aannemen dat het Proto-Niger-Congo een systeem van nominale classificatie bezat, gemarkeerd door affixen aan het substantief en met concorderende afhankelijke zinsdelen. De reconstructie van dit systeem staat er-nog uit, maar laten we verder aannemen dat dit systeem semantische trekken vertoonde die niet noodzakelijk één enkel strak semantisch systeem voorstelde. Hoe zou deze hypothetische taal PNC zijn naamwoord klassensysteem hebben kunnen verwerven? Er bestaan hieromtrent een aantal suggesties; de uitvoeringen van Greenberg (1978) over "numerical classifiers" en "superordinated nouns" zijn in dit verband bijzonder waardevol. Sluitende typologische modellen bestaan er nog niet, maar we hopen de morfologische en syntactische ontwikkelingen die tot het ontstaan van het PNC nominale klassensystemen hebben bijgedragen geleidelijk beter te begrijpen.

Iets geheel anders is de vraag naar de bron van de semantische indeling zelf. Het mag ons niet verbazen dat de pogingen om het Bantoe klassensysteem als deel van "dé Bantoe cultuur" (die niet bestaat) te beschrijven.

De ene classificatie "verklaart" de andere. Maar ... kan het beter ?

NOTEN

(1) Dit artikel werd als lezing gehouden op de studiedag "Taal, taalkunde en antropologie", georganiseerd door de vakgroep CANSA, Antropologisch-Sociologisch Centrum, Universiteit van Amsterdam, op 3 juni 1983.

(2) De schrijver durft zijn mening over deze belangwekkende materie, die nader onderzoek zeker verdient, slechts in aanduidingen en vermoedens weer te geven en hoopt dat anderen hierop spoedig meer licht zullen kunnen werpen.

LITERATUUR

- Denny, J. Peter & Chet A. Creider. 1976. The semantics of noun classes in Proto-Bantu. *Studies in African Linguistics*, 7, p. 1-30.
- van Ginneken, Jacques. 1913. Les classes nominales des langues Bantoues. *Anthropos*, 8, p. 151-164.
- Givón, Talmy. 1971. Some historical changes in the noun-class system of Bantu, their possible causes and wider implications. In : *Papers in African Linguistics*, ed. Chin-Wu Kim & H. Stahlke, p. 33-54.
- Greenberg, Joseph H. 1978. How does a language acquire gender markers ? In : *Universals of Human Language. Vol. 3 : Word structures*, ed. J.H. Greenberg, p. 47-82.
- Hahn, C. Hugo. 1857. *Grundzüge einer Grammatik des Herero*.
- Hulstaert, G. 1965. *Grammaire du lomongo. Deuxième Partie : Morphologie*.
- Meeussen, A.E. 1967. Bantu Grammatical Reconstructions. In : *Africana linguistica III (Annalen van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, 61)*, p. 79-121.
- Meinhof, Carl. 1906. (1948-2) *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik der Bantusprachen*.

- Merkies, Hubertus Cornelis Gerardus. 1980. Ganda Classification : An Ethno-semantic Survey. Proefschrift, Nijmegen.
- van de Mohl, Alexander. 1904. Praktische Grammatik der Bantu-Sprache von Tete, einem Dialekt des Unter-Sambesi mit Varianten der Sena-Sprache. Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. III : Afrikanische Studien, 7, p. 32-85.
- Torrend, Jules. 1903. Nouvelles études bantoues, comprenant surtout des recherches sur les principes de la classification des substantifs dans les langues de l'Afrique australe, avec des rapprochements curieux entre cette classification et les premiers chapitres de la Genèse. Unpublished manuscript.
- Wils, J. 1935. De nominale klassificatie in de Afrikaansche negertalen. Proefschrift, Nijmegen.